

ποίου τήν έρευναν έπιχειροῦμεν περαιτέρω.

Παρουσιάζεται δηλαδή ως **άντικειμενικόν** μέν πνεῦμα ἡ γλῶσσα, ἡ τέχνη, ἡ θρησκεία κλπ., τὰ ὅποια φανερώνουν μίαν ψυχικὴν έκπολιτιστικὴν οὐτότητα. Αὕτη ἐν τῷ συνόλῳ εἶναι καί-τε, τὸ ὅποτον ἐδημιούργησεν ἡ ἱκανότης τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ ὅποτον διαρκῶς ἐξελίσσεται καὶ ἐξιδανικεύει τὸν ἄνθρωπον (παράδειγμα ὁ κλασικισμός). Ὡς **προσωπικόν** δὲ πνεῦμα ἡ θέσις, τήν ὅποian ὁ ἐπὶ μέρος ἄνθρωπος ἐναντι αὐτῆς τῆς γενικῆς οὐτότητος κατέχει. Τέλος ἔχομεν καὶ τὸ **άντικειμενικοποιημένον πνεῦμα**, ὅπερ ἀφορᾷ ὅ,τι ἐκ τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος ἀπετυπώθη εἰς τὴν ὕλην καὶ ἐκεῖ μένει πλέον σταθερὸν ὡς καθρέπτης τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος μιᾶς ἐποχῆς. Π. χ. ὅ,τι εἰς τὸν Παρθενῶνα ἀντικρύζεται ἐκ τοῦ κλασικισμοῦ, ἀνῆκει εἰς τὸ ἀντικειμενικοποιημένον πνεῦμα (II 7, III Δ 2).

Τὰ χαρακτηριστικὰ ὅμως τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, δηλαδή τῆς συνοχῆς ὄλων τῶν ἀνθρώπων εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς καὶ τῆς προωθήσεως αὐτοῦ, εὐρίσκομεν προφανῶς καὶ εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ **λογικοῦ**. Ἐν τούτοις τὸ πνεῦμα, ἡ ἐνιαία αὐτῆ ὑπόστασις, δὲν πρέπει νὰ ταυτίζεται μὲ τὸ λογικόν (Rationalität) διὰ τοὺς κάτωθι λόγους: α) διότι τὸ λογικόν περιορίζεται εἰς τὴν διὰ τῶν ἐννοιῶν σκέψιν, εἰς τὰς ἀπόψεις, ἐπαγωγὰς κλπ. καὶ β) διότι τὸ λογικόν μόνον διὰ τοῦ πνεύματος εἶναι νοητέον. 1) Θὰ πρέπει δηλαδή νὰ ὑπάρχη τὸ πνεῦμα εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ νὰ νοηθῆ καὶ λογικόν. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον τόσον τὸ **διανοητικόν** τοῦ Ἀριστοτέλους (I, 1A), ὥσαν καὶ ὁ **Νοῦς** τοῦ Πλωτένου (I 2) μόνον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ πνεύματος πρέπει νὰ ἀντικρύζονται.

II. ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΝ ΠΝΕΥΜΑ

Ἐὰν ὅμως ἐρευνήσωμεν τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ διὰ τῶν συνειδήσεων εἰς **προσωπικόν** κεχωρισμένου πνεύματος, θὰ εἰρωμεν τὰ κάτωθι:

1) N. Hartmann: *Das Problem des geistigen Seins*. Berlin. 1933. σ. 47.

1) Συνδέεται με συνειδητά ψυχικά στοιχεία ήτοι με τὰς διώσεις, με τὴν διαίσθησιν κ.ο.κ. 1) (I. 4,6) καὶ διαφαίνεται εἰς τὰς κρίσεις, συλλογισμοὺς κλπ. τοῦ ἀτόμου, διὰ τῶν ὁποίων καὶ ἡ θέσις τῆς ἀτομικότητος ἐντὸς τοῦ κοινωνικοῦ πλαισίου ἐρμηνεύεται καὶ χαρακτηρίζεται.

2) Ἐφ' ὅσον συνδέεται με τὴν ὑπαρξιν ἐνὸς ἀτόμου ἔχει, ἀρχὴν καὶ τέλος κατὰ τὰ ὅρια τῆς ὀργανικῆς ζωῆς 2) καὶ ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν τῆς ψυχοσυνθέσεως κλπ. τοῦ ἀτόμου.

Ἡ ἐπίδρασις αὕτη καθίσταται ἀντιληπτὴ, ὅταν ἀντικρῶσωμεν τὴν διανόησιν, λειτουργίαν πνευματικὴν, εἰς τὴν ὁποίαν παρατηροῦμεν, ὅτι παρουσιάζεται διαφοροποιήσις ἀφ' ἐνὸς μὲν κατὰ τὴν ψυχοσύνθεσιν τοῦ ἀτόμου, ἣτις πάλιν διαμορφώνεται ἀπὸ τοὺς παρὰ τῆς κληρονομικότητος, φύλου, ἡλικίας καὶ ἀγωγῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατὰ τὸ πνευματικὸν περιέχον ἥτοι κατὰ τὸ εἶδος τῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν τὸ ἄτομον ζῆ καὶ τὴν κοσμοθεωρίαν, εἰς τὴν ὁποίαν πιστεύει. Ἡ διανόησις π. χ. ἐνὸς ἀτόμου θὰ προσδλέπη τὴν ματαιότητα ἢ τὴν εὐτυχίαν κλπ. ἐν τῷ πλούτῳ κατὰ τὴν ψυχοσύνθεσιν ἢ τὴν κοσμοθεωρίαν του. Ἀλλ' ἀπὸ τὴν διαφοροποιήσιν αὐτὴν καταδεικνύεται ἡ ὡς ἄνω **διαφοροποιήσις τοῦ προσωπικοῦ πνεύματος.**

3) Παρουσιάζει τὸ προσωπικὸν πνεῦμα λόγῳ τῆς ψυχικῆς του φύσεως τὸ ἄϋλον καὶ κατ' ἀκολουθίαν εὐρύτητα ὀρίων μὴ δυναμένην νὰ καθορισθῆ.

4) Χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα αὐτοῦ εἶναι ἡ γνωσιολογικὴ τάσις, διὰ τῆς ὁποίας τὸ ἄτομον ζητεῖ νὰ ὑπεισέλθῃ εἰς τὴν ὄντότητα καὶ εἰς τὰς σχέσεις τῶν ὄντων, προκειμένου νὰ καθορίσῃ με τὴν σκέψιν του τὴν σημασίαν τούτων. Ἡ ἱκανότης αὕτη, ἣτις διὰ τοῦς κατωτέρους ὀργανισμοὺς δὲν ἐξικνεῖται πέραν τῶν δεδομένων τῆς πείρας των, εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ μέσου τῶν αἰῶνων ἀναπτυσσομένη ἐπιζητεῖ νὰ φθάσῃ μίαν πραγματικότητα, ἣτις δὲν ἀποτελεῖ μὲν αὐτὴν ταύτην τὴν ὄντότητα, τῆς

1) N. Hartmann: *Das Problem des geistigen Seins*. Berlin. 1933. σ. 43.

2) N. Hartmann: » » » » » » » » » »
1933. σ. 79.

ὁποίας ἡ πνευματικὴ σύλληψις εἶναι ἀπρόσιτος, ἢ εἶναι ὅμως κάτε—εἴτε ἰδέα, εἴτε παράστασις, εἴτε εἰκὼν τοῦτο θεωρηθῆι—, τὸ ὁποῖον μὲ τὴν πρόοδον τῆς γνώσεως προωθούμενον ἢ ἐπιφέρῃ τὴν βαθμιαίαν ἀποκάλυψιν τοῦ ὄντως ὄντος τοῦ ἀντικειμένου.¹⁾

5) Παρουσιάζει μίαν κριτικὴν μορφήν, ἣτις διαφαίνεται εἰς πάντα σχεπτόμενον ἄνθρωπον. Ἡ κριτικὴ αὕτη μορφή δὲν ἀφορᾷ μόνον τὰς κρίσεις, συλλογισμοὺς κλπ. τοῦ ἀνθρώπου (I 4 β), τὰς ὁποίας ἐμφανίζει εὖτος εἰς τὰς ἐπὶ μέρους βιωτικὰς σχέσεις, ἀλλ' ἀκόμη ἀφορᾷ ὠρισμένας βαθυτέρας προσπάθειας τοῦ ἀνθρώπου πνεύματος, αἵτινες ἀποσκοποῦν εἰς τὸ νὰ γνωρίσῃ τὴν πραγματικὴν ὄντιότητα τοῦ περιβάλλοντος κόσμου καὶ τοὺς Νόμους, αἵτινες διέπουν αὐτὸν τὸν κόσμον. Κατὰ τὴν προσπάθειαν ταύτην διαγιγνώσκονται ὠρισμένοι **Νομοτέλειαι** (Gesetzlichkeiten), αἵτινες ἀποτελοῦν ἐσωτερικὴν συνοχὴν ὠρισμένων φαινομένων καὶ γεγονότων ὁμοίας φύσεως, ἥτοι πυρῆνα τῶν ἐπιστημῶν καὶ αὗται αἱ νομοτέλειαι ἀποτελοῦν ἐπίσης ἀντικείμενον τῆς κριτικῆς μορφῆς τοῦ πνεύματος. Οὕτως εἰς τὴν φυσικὴν ἐπιζητεῖται νὰ διασαφηνισθῆ ἡ αἰτία (Causa), εἰς τὴν βιολογίαν ἡ ἐντελέχεια καὶ τὸ σχέδιον αὐτῆς, εἰς τὰ μαθηματικὰ ἡ ἔννοια τῆς ἁρμονίας, εἰς τὰς φιλοσοφικὰς ἐπιστήμας ἡ προώθησις πρὸς τὴν ἀλήθειαν κ. ο. κ. Ἴδιον ἀκόμη τῆς κριτικῆς μορφῆς τοῦ πνεύματος εἶναι καὶ ἡ τάσις μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς Νομοτελείας νὰ ἐπιζητῆ τὴν διευκρίνησιν νέων ἐπὶ μέρους νόμων καὶ νέων σχέσεων τόσον πρὸς ἄλλας ἐπιστήμας ὅσον καὶ ἐντὸς τοῦ περιεχομένου τῶν ἰδίων. Οὕτω συλλαμβάνεται μία γενικὴ ἔννοια τοῦ σύμπαντος, ἣτις ἱκανοποιεῖ τὸν σχεπτόμενον καὶ δρῶντα ἄνθρωπον εἰς τὰς βιωτικὰς του προσπάθειας.

6) Παρουσιάζει ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του μίαν μεταφυσικὴν ὑπόστασιν, ἣτις καταδεικνύεται ἐκ τῶν κάτωθι:

α) Εἰς ὅλας τὰς ἐνεργείας καὶ κατευθύνσεις τοῦ ἀνθρώπου, ἀποτελέσματα καὶ δημιουργήματα αὐτοῦ, ἐνυπάρχει ἓνας ἐσωτερικὸς σύνδεσμος, ὁ σύνδεσμος αὐτοῦ τούτου τοῦ πνεύματος, τὸ ὁ-

1) Nik. Hartmann: Grundzuege einer Metaphysik der Erkenntnis. Berlin. 1925. σ. 429.

ποτον παρουσιάζεται ως προσωπικόν, ἀλλ' ἐν ταύτῳ καὶ ὑπερατομικόν. Διότι ἐνῶ ὁ ψυχικὸς βίος συνδέεται μὲ ἄτομα καὶ μετ' αὐτῶν γεννᾶται καὶ σδύνεται, τὸ πνεῦμα τοῦτο, ἡ πνευματικὴ ζωὴ δὲν εἶναι ὑπόθεσις τῶν ἐπὶ μέρος ἀνθρώπων, ἀλλ' εἶναι κρίσεις, πεποιθήσεις κλπ. ἐνὸς εὐρυτέρου κόσμου, κοινὸν ἀγαθὸν πολλῶν. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη αἴρεται μὲν ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ εἰς τὰ ἄτομα εὐρισκόμενον προσωπικὸν πνεῦμα παρουσιάζει τὰ γνωρίσματα τοῦ γενικοῦ κύρους, γενικοῦ δεσμοῦ καὶ θεϊκῆς ἀποχρώσεως. Ὑπὸ τὴν ἀντίληψιν ταύτην καὶ ὁ Σωκράτης ἄλλοτε παρουσίαζε τὸν ἄνθρωπον ὡς ὄν λογικὸν καὶ φορέα τῆς ἰδέας, διὰ τῆς ὁποίας οὗτος αἴρεται ὑπεράνω τοῦ ζωικοῦ βασιλείου καὶ πλησιάζει πρὸς τὸν Θεόν. 1) Τὰ γνωρίσματα ὁμως αὐτὰ διαπιστώνουν ἀκριβῶς τὴν ἔννοιαν τῆς μεταφυσικότητος.

β) Παρουσιάζει τὸ πνεῦμα μίαν ἐσωτερικὴν σύνθεσιν ὄλων τῶν πεποιθήσεων—ἀτέμων καὶ συνόλου—, ἣτις διαφαίνεται πάντοτε εἴτε εἰς τὴν ζωὴν μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς κοσμοθεωρίας, εἴτε εἰς τὸ κατανοεῖν καὶ δρᾶν μὲ βάσιν μίαν ψυχικὴν διάθεσιν. Τόσον δὲ ἡ κοσμοθεωρία ὅσον καὶ ἡ ψυχικὴ αὕτη διάθεσις δυσκόλως κατανοοῦνται, ἀν δὲν συμβῆλῃ καὶ ὁ βαθύτερος στοχασμὸς τοῦ κατανοοῦντος. Ἀλλ' αὐτὸς ὁ βαθύτερος στοχασμὸς καταδεικνύει τὴν μεταφυσικότητα τοῦ εἰς τὴν κοσμοθεωρίαν καὶ εἰς τὴν ψυχικὴν διάθεσιν διαφαινομένου πνεύματος.

γ) Παρουσιάζει τὸ πνεῦμα μορφᾶς ἐν τῇ λειτουργίᾳ του, αἴτινες ἔχουν αἰώνιον κύρος. Αἱ κρίσεις, οἱ συλλογισμοὶ κλπ. ὡς λειτουργίαι ἔχουν ἀναλλοίωτον κύρος δι' ὅλους τοὺς αἰῶνας. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ ταύτης, ἐφ' ὅσον ὀδηγοῦν εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἐπιστημῶν, τὸ αἰώνιον κύρος αὐτῶν ἀντανακλᾷ καὶ εἰς τὴν ἀλήθειαν τῶν ἐπιστημῶν. Παρ' ὄλην ὁμως τὴν ἀναλλοίωτον ἀναγνώρισιν τοῦ κύρους τῶν μορφῶν αὐτῶν, τὸ περιεχόμενον αὐτῶν μεταβάλλεται, ἐνχρμονιζόμενον πρὸς τὰς ποικιλίας τῆς ζωῆς. Ἡ τοιαύτη μεταβολὴ φυσικὸν εἶναι γ' ἀντανακλᾷ—ὅπως καὶ τὸ κύρος—εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπιστημῶν.

1) Max. Wentscher: *Geschichte der Ethik*. Berlin. 1934. σ.4.

Οὕτω ἡ φιλοσοφία π. χ. λαμβάνει ἐκάστοτε ἰδεαλιστικὸν ἢ ρεαλιστικὸν περιεχόμενον, ἡ οἰκονομία ἐρμηνεύεται διαφοροτρόπως καὶ φυσικὰ αἱ κρίσεις καὶ οἱ συλλογισμοὶ παρ' ἑλὴν τὴν ἀναλλοίωτον μορφήν των συντελοῦν εἰς τὴν διάφορον ἐρμηνείαν αὐτῶν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο παρατηρεῖται μίᾳ ἀντινομίᾳ τοῦ κύρους τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς μεταβολῆς τοῦ περιεχομένου αὐτῶν. Ἡ ἀντινομία αὕτη αἴρεται ἐκ τῶν κάτωθι:

αα). Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ μὲν κύρος ἀφορᾷ τὴν μορφήν τῶν ἐπιστημῶν, τῶν ὁποίων ἡ θεμελίωσις πραγματοποιεῖται διὰ τῶν αἰωνίου κύρους πνευματικῶν λειτουργιῶν, τὸ δὲ περιεχόμενον ὑφίσταται μεταβολὴν εἴτε σημασιολογικῶς, προκαλουμένης τῆς μεταβολῆς ταύτης ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐξυπηρέτησεως τῆς μεταδεδλημένης πλέον ζωῆς διὰ τῆς ἰδίας παλαιᾶς μορφῆς, διατηρουμένης ὡς σύμβολον, I) εἴτε καὶ ἐξελικτικῶς, ἔηλαδὴ ἀπὸ τὴν βαθμιαίαν ἀποκάλυψιν τοῦ ἀληθοῦς (II 4) καὶ συνεπῶς ἀπὸ τὴν ἀκριβεστέραν γνῶσιν. Αὕτη δὲ κατορθοῦται τέσον ἀπὸ τὴν ἀναντίρρητον ἐκπολιτιστικὴν ἐξέλιξιν ἕσον καὶ ἀπὸ τὴν τῇ βοηθείᾳ ταύτης προκαλουμένην μεγαλυτέραν κριτικὴν ἔρευναν. Ἄλλ' ἔπως ἡ παλαιὰ ἀρχὴ κατὰ τὴν σημασιολογικὴν μεταβολὴν ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχη κύρος ὡς σύμβολον, διότι εἶναι ἀγαθὸν ἐκπολιτιστικὸν ἀποκτηθὲν καὶ συνεπῶς χρησιμεῦον ὡς βάση διὰ μίαν περαιτέρω ἐξέλιξιν, οὕτω καὶ κατὰ τὴν ἐξελικτικὴν μεταβολὴν ἡ μορφή αὕτη διὰ τὸν ἴδιον λόγον χρησιμοποιεῖται ὡς σύμβολον ὑπὸ νέων καταστάσεων τῆς ζωῆς, τὰς ὁποίας ἐξυπηρετεῖ. Ἀκριβῶς δὲ εἰς τὴν δυνατότητα νὰ ἐξυπηρετῇ τὰς νέας περιστάσεις μὲ τὴν σημασιολογικὴν μεταβολὴν τῆς ἔγκειται ἡ ἰκανότης τῆς χρησιμοποιήσεώς της διὰ μίαν περαιτέρω ἐξέλιξιν. Τὸ γεγονός τοῦτο δικαιολογεῖ τὴν ἐμφάνισιν κύρους καὶ μεταβολῆς τοῦ περιεχομένου εἰς τὰς ἐπιστήμας (I 4 β, III A).

ββ). Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι εἰς πᾶσαν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν ἑνὸς λαοῦ διαμορφώνεται μίᾳ ὀρισμένη πορεία, ἣτις ἀκολουθεῖ ὀρι-

1) Τὸ γνῶθι σ' αὐτὸν π. χ. διὰ μὲν τοῦς δευθολογιστὰς σημαίνει ἀντίκρουσιν ἐπὶ τινος θέματος τῆς λογικῆς βάσεως, διὰ δὲ τὸν μυστικισμὸν διείσδυσιν εἰς κάτι βαθύτερον καὶ μυστικοπαθέστερον. (Kons. Dimitropoulos: *Dis Stufen der Wertgerichtetheit u.s.w.* σ. 43).

σμένους νόμους και ή οποία ως εκ τούτου ονομάζεται νομοτέλεια (Gesetzlichkeit). Η νομοτέλεια αυτή, διαμορφωθείσα από τον ιστορικών δρόμον εντός ώρισμένου έθνικοϋ πλαισίου και από τας συνηθείας ή ψυχασύνθεσιν του λαοϋ αυτού, προβάλλει με ώρισμένας απαιτήσεις, των οποίων ή πλήρωσις χαρακτηρίζει την περαιτέρω εξέλιξιν του λαοϋ αυτού. Δεν δύναμεθα φυσικά να θεωρήσωμεν την εξέλιξιν ταύτην υπό την μορφήν της έντελεχείας, διότι τότε θα πρέπη να στοχασθώμεν και την μελλοντικήν κατεύθυνσιν του λαοϋ απόλυτα εκ των προτέρων (a priori) καθωρισμένην. Αί απαιτήσεις όμως της νομοτελείας καθορίζουν ένα ώρισμένον ιστορικοεθνικών πλαισίων, εντός του οποίου ή εξιδανικευμένη άνύψωσις του λαοϋ τούτου δύναται να έπιτελεσθῃ. Είς την περίπτωσιν αυτήν σκέψεις, έργεια και επιδιώξεις του λαοϋ αυτού σχετίζονται με την νομοτέλειαν αυτήν, ή δε πλήρωσις των απαιτήσεών της δίδει την έννοιαν της έλευθερίας εις την διαβίωσιν και δράσιν του λαοϋ, διότι μόνον εϋτω συναισθάνεται ο λαός αυτός την εκπλήρωσιν των εθνικών πέθων και επιθυμιών αυτού, άνταποκρινομένων προς τὰ δυναμικά στοιχεία της νομοτελείας. Η τοιαύτη όμως κατά την άπαίτησιν της νομοτελείας εξέλιξις καταδεικνύει την έννοιαν του κύρους μέν δια την φύσιν της νομοτελείας, την μεταβολήν δε δια την εξέλιξιν, την οποίαν αυτή άπαιτεί. Επίσης εις την έννοιαν της έλευθερίας διαπιστώνεται καθωρισμένη μέν πορεία κατά την νομοτέλειαν, αλλά και άνεξαρτησία κατά την έννοιάν της.

Η άγτινομία όμως αυτή με την ως άνω έρμηνείαν της ιστορικής πορείας αίρεται, όπως επίσης αυτή αίρεται και όταν ή έννοια της εξέλιξεως συμφώνως προς την νομοτέλειαν μεταφερθῃ εις τας έπιστήμας του λαοϋ αυτού. Η δε μεταφορά αυτή είναι νοσητή, διότι ή νομοτέλεια δεν άφορᾷ μόνον την ζωήν του λαοϋ αυτού, αλλά και την εκπολιτιστικήν αυτού δημιουργίαν, τ. έ. τας έπιστήμας. 1)

1) Και δευτέρα άκόμη σχετική άγτινομία νοείται εις την ανθρωπίνην ζωήν, όταν άντιμετώσωμεν την ανθρωπίνην σκέψιν. Δηλαδή αν αντί της νομοτελείας και της εξέλιξεως της δράσεως στοχασθώμεν τον όρθόν λόγον και την άπαίτησιν αυτού, θα άντιμετώσωμεν μίαν νέαν άγτινομίαν. Οϋτως ο όρθός λόγος επιβάλλει ένέργειαν έστρεφμένην πάσης αυθαιρεσίας και υποκειμένην εις

*Αρα και αἱ ἀντινομίαι αὐταὶ διαπιστώνουν τὴν μεταφυσικὴν ὑπόστασιν τοῦ προσωπικοῦ πνεύματος, ἡ ἄρσις δὲ αὐτῶν δὲν μειώνει τὴν μεταφυσικότητά του, ἥτις ἔγκειται εἰς τὴν ἐμφάνισιν ἀντιθέσεων.

7) Παρουσιάζει τέλος τὸ προσωπικὸν πνεῦμα καὶ κάποιον δυασμόν. Διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς πνεῦμα παραδεχόμεθα τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν καὶ δὴ τὴν ὄντοτητα ἐκείνην, τὴν ὁποῖαν χαρακτηρίζουν αἱ πνευματικαὶ λειτουργίαι: νόησις, κρίσις κλπ., ἀφ' ἑτέρου δὲ παραδεχόμεθα ὡς πνεῦμα καὶ τὴν πνευματικὴν ἐκείνην δημιουργίαν, ἡ ὁποία διὰ τῆς νοήσεως καὶ γενικᾶ διὰ τῆς πνευματικῆς προσπάθειας τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς συντελεῖται. Δηλαδή ὁ δυασμὸς ἀφορᾷ τὸ μὲν τὸ σύνολον τῶν κρίσεων κλπ. τοῦ ὑποκειμένου, τὸ δὲ τὴν ἐν αὐτῷ πνευματικὴν ἰκανότητα. Οὐχὶ δὲ σπανίως λέγομεν: «ἔχομεν κρίσεις, συλλογισμοὺς καὶ πεποιθήσεις», ὅπερ εἶναι κοινὸν ἀγαθὸν πολλῶν (II 6), καὶ εὖτω χρησιμοποιοῦμεν λειτουργίας τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς ἀποκτηθείσης καὶ δι' ἡμῶν δημιουργηθείσης πνευματικῆς δημιουργίας καὶ πνευματικῆς ἰκανότητος. Εὐνόητον ὅτι ἐνταῦθα ὑπὸ τὸν ὄρον πνευματικὴ δημιουργία δὲν πρέπει νὰ νοῆται ἡ πνευματικὴ ὄντοτης, ἥτις ὀνομάζεται ἀντικειμενικὸν πνεῦμα, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον τὸ ἀντικειμενικοποιημένον πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ὡς θὰ ἴδωμεν ἀφορᾷ ἐκεῖνο τὸ μέρος τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἀπετυπώθη εἰς ἀντικείμενα (I 5, III Δ 2). Καὶ ὅπως μάλιστα τὸ πνευματικὸν δημιούργημα χαρακτηρίζεται μὲ τὰ στοιχεῖα τοῦ ὑπερατομικοῦ, ἱστορικοῦ-ξελικτικοῦ καὶ ἐκπολιτιστικοῦ, εὖτω καὶ ἡ ψυχικὴ ὄντοτης, ἡ ὄντοτης τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς δηλαδή, χαρακτηρίζεται καὶ διὰ τούτων τῶν στοιχείων (I 3 γ). Ἄλλὰ τὸν δυασμὸν αὐτὸν εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὰς ἄλλας ψυχικὰς λειτουργίας. Οὕτω μὲ τὴν φαντασίαν νοοῦμεν τόσον τὴν λειτουργίαν τῆς ψυχῆς, ὅσον καὶ ὠρι-

τοὺς νόμους τῆς κοινῆς λογικῆς, ταυτοχρόνως ἕμως καὶ ἕκαστον ἄτομον, ὁρῶν κατὰ τοὺς νόμους τῆς λογικῆς, ἔχει τὴν ἀντίληψιν, ὅτι ὁρᾷ ἐλευθέρως. Τὴν ἀντινομίαν αὐτὴν ἴσως κληροδοτεῖ εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον τὸ πνεῦμα. Συνεπῶς αἴρεται αὕτη κατὰ τὰ ἀνωτέρω. Ἀκόμη παρακάμπτεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ λογικῶς πράττειν φανερώνει, τὸ μὲν γενικοὺς νόμους δι' ὅλα τὰ ἄτομα, τὸ δὲ συνείδησιν διὰ τὸ ἄτομον, ὅτι μὲ τοῦτο ἐκπληροῦται ὁ προορισμὸς του.

σμένον περιεχόμενον και δή εις τήν φράσιν «αὐτὸ εἶναι φαντασία». Τοῦτο δὲ σημαίνει κάτι δημιουργηθὲν διὰ τῆς φαντασίας.

Και ἐδῶ εὐρίσκομεν τὸ μὲν λειτουργίαν ψυχικὴν, τὸ δὲ φανταστικὴν ἰκανότητα. Καὶ τὰ δύο ταῦτα εἶναι χαρακτηριστικὰ τοῦ καταδειχθέντος δυασμοῦ. Ἐν τούτοις ἡ ἰκανότης αὐτῆ, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ ἕν μέρος τοῦ δυασμοῦ, δὲν εἶναι εὐκόλως καταληπτὴ, συμπίπτει δ' ἐν πολλοῖς μὲ τὴν πνευματικὴν ἐκείνην ὄντοτητα, τὴν ὅποιαν ἐχαρακτηρίσαμεν ἀντικειμενικὸν πνεῦμα. Διὸ ὁ δυασμὸς οὗτος μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὴν παραδοχὴν ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ πνεύματος ἀφ' ἐνός μὲν τῆς ψυχικῆς ἐκείνης ὄντοτητος τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὅποιαν ὠνομάσαμεν προσωπικὸν πνεῦμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ὑποστάσεως ἐκείνης, ἣτις ἀνεπτύχθη ἐκ τῆς πνευματικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου και τὴν ὅποιαν ὡς συνέχουσαν ὁλοῦς τοὺς ἀνθρώπους και ὡς παρρουσιάζουσιν ἀντικειμενικότητα, παρακολουθοῦσαν τὴν ζωὴν αὐτοῦ ὀνομάζομεν ἀντικειμενικὸν πνεῦμα. Ἐν στοιχείων ἐκ τούτου εἶναι ὡς εἶδομεν και ἡ γλῶσσα.

Ἐπίσης ἡ παραδοχὴ τῶν στοιχείων τοῦ ὑπερατομικοῦ, ἱστορικοεξελικτικοῦ και ἐκπολιτιστικοῦ τόσον διὰ τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα ὅσον και διὰ τὸ προσωπικὸν εἶναι ἀπόρροια τοῦ δυασμοῦ. Διότι ἂν τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἶναι νοητὰ διὰ τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα λόγῳ τῆς ἐξελικτικῆς του διαμορφώσεως, διὰ τὸ προσωπικὸν πνεῦμα ἡ ἀποδοχὴ των (I B x) δὲν θὰ συνεβιδάζετο μὲ τὴν φύσιν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Ἄν ὁμως σκεφθῶμεν, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα — τὸ προσωπικὸν — προάγεται διὰ τῆς ἀγωγῆς, ἐπιδράσεως τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος κλπ. και ὅτι πάντως εἰς τοὺς πρωτογόνους ἀνθρώπους δὲν θὰ πρέπη νὰ νοηθῇ ἡ μορφή τῶν πνευματικῶν λειτουργιῶν τοῦ πεπολιτισμένου ἀνθρώπου, τότε ἡ ἀποδοχὴ μὲν τῶν ἀνωτέρω στοιχείων τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος και διὰ τὸ προσωπικὸν πνεῦμα δὲν θὰ εἶναι παράτελμος, ἀλλὰ ὀρθή, θὰ συντελέσῃ ὁμως εἰς τὴν παραδοχὴν διὰ τὸ προσωπικὸν πνεῦμα και τοῦ στοιχείου τῆς ἰκανότητος τοῦ ἀνθρώπου νὰ προάγῃται ψυχικῶς και πνευματικῶς. Καὶ τότε ὑπὸ τὸ πρῶτον μὲν νοοῦμεν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν συναισθημάτων φιλαλληλίας, ἀγάπης κλπ., μὲ τὸ δεύτερον δὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ. Ἦδη μετὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὡς ἀνω δυασμοῦ και τὴν ἐρευναν τῶν χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων τοῦ

προσωπικοῦ πνεύματος βαίνομεν εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος.

III. ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΟΝ ΠΝΕΥΜΑ

Τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα ὡς εἶδομεν εἶναι ἐκείνη ἢ πνευματικὴ ὄντοτης, ἣν δημιουργεῖται ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ εἶναι ἐκδήλωσις τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας αὐτῆς. Αὕτη περιέχει ἐν ἑαυτῇ τὸ σύνολον τῶν ἐννοιῶν τῶν ἐκπολιτιστικῶν μορφῶν (ὡς π.χ. λέξεων, θεσμῶν δικαίου, μύθων, ἐπιστημονικῶν ὄρων κλπ.) ἢ ἐκπολιτιστικῶν δημιουργημάτων, (ὡς π.χ. διωρύγων, ναῶν, πινάκων ζωγραφικῶν κλπ.), τὰ ὅποια ἱστορικὰ μὲ τὴν προσπάθειαν ζῶντος λαοῦ (1) ἐδημιουργήθησαν καὶ καθορίζει τὴν θέσιν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἔναντι τῶν ἄλλων λαῶν ἐκπολιτιστικῶς.

Εἰς τὸ ἀντικειμενικὸν αὐτὸ πνεῦμα διακρίνομεν τὰ κάτωθι χαρακτηριστικά:

Α'. Ἔχει ἀξιολογικὴν ὑπόστασιν. Εἶναι δηλαδὴ δημιούργημα μιᾶς ἐντατικῆς προσπάθειας τῶν ἀνθρώπων, ἣτις κατατείνει εἰς τὴν πραγμάτωσιν ἀξιῶν. Εἰς τὴν προσπάθειαν ταύτην ἐπιδίδεται ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ τὴν προώθησιν τοῦ ἐν ἑαυτῷ ὑπάρχοντος προσωπικοῦ πνεύματος, εἰς τὸ ὅποιον παρουσιάζεται τὸ μὲν τὸ ἐκπολιτιστικὸν στοιχεῖον, τὸ δὲ ἢ ἱκανότης αὐτοῦ νὰ πράγνηται ψυχικῶς καὶ πνευματικῶς. Ἀμφότερα τὰ στοιχεῖα ταῦτα παρορμῶντα εἰς ἐκπολιτιστικὴν ἐξύψωσιν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς στοιχεῖα μὲ θελαν ἀπόχρωσιν (2) καὶ οὕτω ἀξιολογοῦσιν τὴν δὴν δημιουργίαν, τὴν ἐξ αὐτῶν προερχομένην.

Εἶναι ἔμως γνωστὸν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ τὴν προώθησιν ταύτην ἐπιζητεῖ νὰ φθάσῃ τὰς ὑψίστας ἀξίας, (3) τὰς κανονιστικὰς

1) N. Hartmann: *Das Problem des geistigen Seins.*

Berlin. 1933 σ. 66.

2) Τὴν θελαν ταύτην ἀπόχρωσιν καταδηλώνει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὸ ἴδιον πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου διαφαίνεται: α) κῆρος δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, β) σύνδεσμος ὄλων τῶν λογικῶν ὄντων ὑπὸ τὴν ἐννοιαν τοῦ λογικοῦ καὶ γ) συνείδησις καθηκότων.

3) Ὡς ἀξία θεωρεῖται ἢ σταθερὰ σχέσις, ἣν παρουσιάζεται μεταξὺ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου καὶ ἣτις φανερῶναι πόθον ἢ λαχτάραν τοῦ πρώτου πρὸς τὸ δεύτερον.

(σελ. 26). Δὲν κατορθώνει ὁμως καὶ ὅ,τι φθάνει λαμβάνει μορφήν τοῦ περιβάλλοντός του καὶ τῆς ἐποχῆς του, μεταφέρεται δηλαδή εἰς τὸ πλαίσιον του, διότι οὕτω καὶ μόνον θὰ προκληθῆται εἰς αὐτὸν ἐνσυνείδητος προσπάθεια πρὸς κάτε τὸ ἰδεῶδες. Ἐν δὲ τὸ ἰδεῶδες αὐτὸ δὲν ἀνταποκρίνηται πρὸς τὸ πραγματικὸν κανονιστικὸν, ὁμως θεωρούμενον ὡς ἰσοδύναμον (Adequat) πρὸς ἐκεῖνο—καὶ τοῦτο ἐκάστοτε λαμβάνον χώραν—παρορμᾷ πρὸς ἐξιδανικευμένην δημιουργίαν. Ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ταύτην ἀποκτᾷ ὁ ἄνθρωπος κάτε, τοῦ ὁποῦ το περιεχόμενον εἶναι ἐν μέρει ὀλικὸν καὶ ἐν μέρει πνευματικόν. Εἰς αὐτὸ τὸ κάτε ἀποτυπώνεται τὸ πνευματικὸν εἶναι τοῦ ἀνθρώπου καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζεται ὡς ἀντικειμενικὸν πνεῦμα. Τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐνέχει ἐπίσης καὶ τὸ ἀξιολογικὸν στοιχεῖον, λόγῳ τοῦ ὅτι τόσο τὰ ὡς ἄνω θεϊκὰ στοιχεῖα διὰ τὴν δημιουργίαν του συνείργησαν, ὅσον καὶ διότι στοιχεῖον τῆς ἀπολύτου ἀξίας, τοῦ κανονιστικοῦ, ἐν ἑαυτοῖς περιέχουν. Ἐκδηλοῦται δηλαδή ἐν αὐτῷ ὅ,τι ἔμμονον (Immanent) ¹⁾ εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ εἰς τὸν κόσμον ὑπάρχει, με ὅ,τι πέραν τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων (Transzedent) νοεῖται. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ βάσεις, αἵτινες ἐδημιούργησαν αὐτὸ καὶ αἱ κατευθύνσεις του, ἀλλὰ καὶ ἡ ὄλη ἐπὶ τοῦ δημιουργοῦντος λαοῦ ἐπίδρασις του εἶναι ἐκπολιτιστικὴ, διὰ τοῦτο καὶ ταυτίζεται τὸ πνεῦμα τοῦτο με τὸν ἀνώτερον πολιτισμὸν τ. ἔ. τὴν Kultur. Ἐπειδὴ ἐπίσης αἱ σχέσεις τῆς ζωῆς, εἰς τὰς ὁποίας τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου ἀγωνίζεται καὶ δημιουργεῖ, ποικίλαι εἶναι, διὰ τοῦτο καὶ ποικίλαι εἶναι αἱ μορφαὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, αἱ ὁποῖαι προέρχονται. Εἰς πᾶσαν ὁμως πνευματικὴν ἐνέργειαν ἐνυπάρχει καὶ πραγματοποιεῖται καὶ μία ἀξία, ²⁾ ἣτις καὶ εἰς τὰς μορφὰς μεταφερομένη καθιστᾷ αὐτὰς ἀξιολογικάς. ³⁾

1) Ἄμφωτοι οἱ ὅροι αὐτοὶ *Immanent* καὶ *Transzedent* εἶναι διάφοροι καὶ κειωρισμὸν ε. Ἐν τούτοις ἡ κατανόησις των εἶναι ἀλληλένδετος. Δὲν νοεῖται ὁ εἰς ἄνευ τοῦ ἄλλου (Jon. Pfeiffer: *Existenzphilosophie. Leipzig 1933* σ. 39).

2) *Ed. Sprangse: Lebensformen. Halle. 1930* σ. 25.

3) Ὑπὸ τὸν ὅσον μορφῆς τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος δὲν νοεῖται ἀντικειμενικὰ ἐπὶ τῶν ὁποίων τὸ πνεῦμα τοῦτο ἀπετυπώθη καὶ ἐσταμάτησε, ὡς εἶναι αἱ μορφαὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, ἀλλὰ νοεῖται τὸ περιεχόμενον, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν ἔλαβε μορφήν καὶ τὸ ὅ.

Αἱ μορφαὶ αὐταὶ παρουσιάζουν πρὸς ἀλλήλας βαθυτέρας ἢ μὴ σχέσεις καὶ ἀναλόγως τούτων, ὡς ἐπίσης ἀναλόγως τοῦ ἐσωτερικοῦ νόμου, ὅστις τὴν δημιουργίαν αὐτῶν κατὰ πλαίσια διέπει, κατανέμονται εἰς ὠρισμένας περιοχάς, πρὸς τὰ πλαίσια ταῦτα ἀντιστοιχοῦσας καὶ ὑπὸ τὴν ἀπόχρωσιν τὴν κοινωνικὴν, ἠθικὴν, αἰσθητικὴν, δυναμικὴν κλπ. χαρακτηριζομένας. (1) Καὶ ὅπως τὰς ἐπιμέρους μορφὰς ἀξίαι διέπουν, οὕτω καὶ τὰς περιοχὰς ταύτας χαρακτηρίζουν ὠρισμένοι ἀξίαι ὡς τὸ ἀγαθόν, τὸ ἠθικόν, τὸ ὠραῖον, τὸ ἰσχυρόν κλπ., αἰτινες ὑπὸ τούτων ἐξυπηρετοῦνται. Ἐν τῇ ἐξυπηρετήσει ταύτῃ ἐγκεῖται ὁ ἐσωτερικὸς νόμος, ὅστις τὰς περιοχὰς ταύτας πλαισιώνει. (2) Οὕτω καταφαίνεται, ὅτι τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα, περιέχον τὰς περιοχὰς ταύτας μὲ τὰς ἐν αὐταῖς ἐκπολιτιστικὰς μορφὰς, ἔχει μίαν ἀξιολογικὴν ὑπόστασιν καὶ ὅτι μάλιστα τὴν ἀξίαν αὐτὴν ὠρισμένοι νόμοι, διέποντες τὰς μορφὰς αὐτάς, ἐξυπηρετοῦν. Οἱ νόμοι αὗτοι ἐδημιουργήθησαν διὰ μέσου τοῦ χρόνου ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἰδίων συνθηκῶν τοῦ περιβάλλοντος καὶ τῆς ψυχοσυνθέσεως τῶν ἀνθρώπων, (3) εἰς περιβάλλον ἄρα ἔθνικόν καὶ ἐν τούτῳ ἐγκεῖται ἡ ἀναγνώρισις τοῦ κύρους αὐτῶν. Διότι ἐν τῷ πλαισίῳ τούτῳ ἀποτελοῦν ἐκδήλωσιν προσπαθειῶν τῶν ἀνθρώπων πρὸς ὠρισμένας κατευθύνσεις τοῦ ὠραίου ἢ ἠθικοῦ ἢ ἀγαθοῦ κλπ., πρὸς τὰς ὁποίας τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐκάστοτε στρέφεται. Οἱ δὲ ἀγῶνες τῶν προηγουμένων γενεῶν τοῦ ἰδίου πλαισίου ἀποτελοῦν δυναμικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποία καὶ τοὺς νόμους αὐτοὺς στερεώνουν καὶ παρδείγματα διὰ τοὺς μεταγενεστέρους

1) *Nik. Hartmann: Das Problem des geistigen Seins.*

Berlin 1933. σ. 161.

2) *Ed. Spranger: Lebensformen. Halle. 1930. σ. 70, 71.*

3) " " " " " σ. 97.

ποῖον ἐκδηλώνει τὸ ἐξελίξιμον τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος. Διότι μόνον διὰ τούτων νοεῖται ἐκείνη ἡ πνευματικὴ ὑπόστασις, ἣτις συνέχει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὴν ὁποίαν ἐχαρακτηρίσαμεν ἀντικειμενικὸν πνεῦμα. Δύναται δηλαδὴ αἱ μορφαὶ αὐταὶ, νὰ παρουσιάζουν πολλάκις ὑλικὴν ἐμφάνειν. Ἐπ' αὐτῆς ὅμως ὑπάρχει μία πνευματικὴ ὑπόστασις, ἣτις διαρκῶς ἐξελίσσεται. Ἔῃσι ἡ ἔννοια ἢ τὸ ἰδεατὸν αὐτῆς, τὸ ὁποῖον καίτοι ἐξελισσόμενον ἐν τούτοις δὲν παύει νὰ χρησιμοποιῇ τὴν ὑλικὴν ταύτην μορφήν πρὸς ἐκδήλωσιν. Ἔῃσι τότε αὕτη σύμβολον μὲ διαφοροποιουμένην σημασίαν (III B 2 γ. ββ).

δημιουργούν και συναισθηματικά αυτούς συγκρατούν. **Ο** συναισθηματικός ούτος δεσμός είναι χαρακτηριστικόν ακόμη του αξιολογικού στοιχείου του αντικειμενικού πνεύματος.

Αί συνθήκαι όμως του περιβάλλοντος και ή ψυχοσύνθεσις τών ανθρώπων αποτυπώνεται χαρακτηριστικώτερον εις τὰ ἄμεσα αὐτῶν πνευματικά δημιουργήματα, τὰς μορφάς, αἵτινες ἀκριβῶς διὰ τοῦτο κατὰ ἐποχάς καὶ γενεάς διαφοροποιούνται, 1) χωρίς τοῦτο νὰ ἀντιστρατεύηται πρὸς τὸ κῦρος τῶν νόμων τῶν περιοχῶν, διότι οὔτοι τὰς ἀξίας τοῦ ὠραίου, ἠθικοῦ, ἀγαθοῦ κλπ. ὡς εἶδαμεν ἐξυπηρετοῦντες οὐδέποτε ἀπαμβλύνονται. Εἰς τὸν χῶρον τῆς αἰσθητικῆς π. χ. νοοῦνται αἱ ἀποχρώσεις τῆς Ἀναγεννήσεως ἢ Rokoko κλπ., αἵτινες ἀποτυπώνουν γνωρίσματα ὠρισμένης ἐποχῆς. 2) Ἡ διαφοροποίησις όμως δὲν ἀπαμβλύνει τὴν ἐννοιαν τοῦ ὠραίου. Διότι ἡ ἀπόχρωσις αὕτη ἐναρμονιζομένη πρὸς τὸ ἰδιαίτερον περιβάλλον μιᾶς ἐποχῆς ἐξασκεῖ μεγαλυτέραν αξιολογικὴν δυναμικότητα εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ὡς τοῦτο διαφαίνεται ἐκ τῆς συναισθηματικωτέρας ἀντικρύσεως αὐτῶν καὶ συνδέεται μὲ τὴν σημασιολογικὴν μεταβολὴν ἐκάστης ἐποχῆς 3) (III B 2 γ 65). Ὅτι ἀκόμη αἱ ἀποχρώσεις αὐταὶ δὲν ἀπαμβλύνουν τοὺς νόμους τῶν περιοχῶν καὶ τὸ κῦρος αὐτῶν καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἀπόχρωσις αὕτη περισσότερον συγκινοῦσα παρορμᾷ πρὸς περισσότερον ἐξιδανικευμένην δημιουργίαν, ἣτις ἀσφαλῶς καὶ τὸν ἀντίστοιχον νόμον θὰ ἐνισχύη.

Β'. Ἐφ' ὅσον τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα συνδέεται μὲ ὠρισμένην ἀνθρωπίνην δράσιν, ὑπάρχει δὲ ἐν τῇ ἱστορίᾳ μιᾶ ἀλληλοδιαδοχικὴ πορεία γεγονότων, διὰ τὰ ὅποια συνέβαλεν ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα

1) Ed. Spranger. *Probleme der Kulturmorphologie*. Berlin. 1936. σ. 34.

2) N. Hartmann: *Das Problem des geistigen Seins*. Berlin. 1933. σ. 163.

3) Kons. Dimitropulos: *Die Stufen der Wertgerichtetheit* κλπ. σ. 22.

είναι ὁ φορεὺς τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς πορείας. 1) Εἶναι ὁμοῦς γεγονὸς, ὅτι ἡ ἱστορικὴ αὐτὴ ἐξέλιξις δὲν εἶναι προῖόν μόνον μιᾶς ἐλευθέρως ἐκδηλώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἀλλὰ καὶ ἄλλων στοιχείων, ὡς π. χ. τῆς ἐπαφῆς μετ' ἄλλων λαῶν, μεταβολῆς ἐξαιρετικῶν ἐπιδράσεων κλπ., 2) ὑπὸ τὰ ὅποια πολλάκις ἡ ἐλευθερία τοῦ πνεύματος καταναγκασθεῖσα ὑποτάσσεται. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι δὲν δρᾷ δλοκληρωτικὰ τὸ πνεῦμα διὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς ἱστορικῆς πορείας, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι παράγοντες. Ἄρα τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα δύναται τότε μόνον νὰ θεωρηθῆ ὡς φορεὺς μιᾶς ἱστορικῆς πορείας, εἴταν ἡ ἱστορία αὐτὴ εἶναι ἐκδήλωσις καὶ πορεία μόνον τῆς ἐλευθέρως ἐκδηλώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἐν τούτοις μεταξὺ τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἱστορικῆς πορείας ὑπάρχει βαθύτερος δεσμὸς, ὅστις διαφαίνεται ἐκ τῶν κάτωθι χαρακτηριστικῶν (II 6 γ 66).

1) Καθ' ἃς περιπτώσεις μιᾶς κατάστασις, ἀνεξάρτητος τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, διὰ τῆς ἐπιδράσεώς της συντελέσῃ εἰς τὴν διαμόρφωσιν μιᾶς πορείας καὶ ἐνὸς ἰδιαιτέρου πλαισίου, τότε θὰ καθορίζῃ τοῦ λοιποῦ τὴν σκέψιν καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ νέον τοῦτο πλαίσιον καὶ θὰ διαμορφώσῃ μιᾶν ἀντίστοιχον νοοτροπίαν. Θὰ παρουσιάζηται δηλαδὴ προσαρμογὴ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πρὸς τὸ δημιουργηθὲν πλαίσιον. Δὲν ἐξετάζομεν τὸ γεγονὸς κατὰ πόσον ἡ διαμορφωθείσα αὐτὴ πορεία θὰ ἀνταποκρίνηται ἢ ὄχι πρὸς τὴν βαθυτέραν τάσιν καὶ ἀπαίτησιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, καίτοι πιστεύομεν, ὅτι ἡ ἐπικυριαρχία μιᾶς ἐξελικτικῆς κατευθύνσεως, διὰ τὴν ὅποίαν συνέβησαν—ὡς ἐκ πρώτης ἀντιλήψεως θὰ φαίνηται—ξένα πρὸς τὴν βούλησιν αἰτία, θὰ ἀνταποκρίνηται πρὸς τὴν βαθυτέραν ἀπαίτησιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, ἥτις λόγῳ τοῦ ὅτι τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα περιέχει κάτι τὸ ἀνιγματοῦδες 3) δὲν θὰ παρουσιάζῃ ἐντελῶς συνειδητὰ

1) N. Hartmann: *Das Problem des geistigen Seins* Berlin. 1933. σ. 173

2) Alfred Vierkandt. *Die Stetigkeit im Kulturwandel*: σ. 80.

3) Ed. Spranger: *Die kulturzyklentheorie und das Problem des Kulturverfalls*. Berlin. 1926. σ. 17.

τήν μορφήν αὐτήν τῆς βαθυτέρας ἀπαιτήσεως. Καί ἂν ὁμοίως τοῦτο ἀρνηθῶμεν, τὸ γεγονός ὅτι τὸ διαμορφωθὲν νέον πλαίσιον καθορίζει περαιτέρω τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ πορεία αὐτὴ δὲν ἀποξενοῦται πῆς συμβολῆς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ὁ καθορισμὸς δὲ τῆς τοιαύτης ἱστορικῆς πορείας μὲ τὴν συμβολὴν πλέον καὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος φανερώνει, ὅτι καὶ ἡ διαμορφουμένη νομοτέλεια (II 6 β γγ) ἐν τῇ ἐξελίξει ταύτῃ ἔχει κύρος καὶ χαρακτηρίζει τὴν σκέψιν καὶ δράσιν τοῦ ἀνθρώπου συμφώνως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς. Οὕτω ἀποδεικνύεται πάλιν ἡ συμβολὴ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ, μὲ τὴν ὑπὸ τὸ κύρος τῆς νομοτελείας δράσιν, ἡ ἐπίτευξις τῆς ἐλευθερίας, ὡς τοῦτο ἀνωτέρω εἶδομεν.

2) Πᾶν δημιουργικὸν στοιχεῖον τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, ἐφ' ὅσον προσλαμβάνει ἀξιολογικὸν χαρακτήρα (III A'), ἐπιδρᾷ δυναμικᾶ ἐπὶ τὴν περαιτέρω ἱστορικὴν πορείαν γοητεῖον καὶ συναρπάζον τὰ ἄτομα, ὥστε ταῦτα πρὸς ὑψηλότερας ἐξιδανικεύσεις νὰ δημιουργοῦν. Τοῦτο ἐρμηνεύεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι προηγούμενα ἀξιολογικὰ στοιχεῖα ζητοῦν ἐν τῇ ἱστορίᾳ νὰ τυγχάνουν ἀνανεώσεως, δημιουργοῦντα πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἐπιδράσεις, αἰτινες ἰδίως τὸ συναίσθημα καὶ τὴν βούλησιν συναρπάζουν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἐξάγομεν τὰ ἑξῆς συμπεράσματα:

α). Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα διαμορφούμενον σύμφωνα μὲ τὴν τάσιν τῶν δυναμικῶν αὐτῶν στοιχείων καθορίζει τοιαύτην ἱστορικὴν ἐξέλιξιν, εἰς τὴν ὁποίαν ὄχι μόνον ὁ βαθύτερος δεσμὸς τῆς ἱστορικῆς πορείας μὲ τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα διαφαίνεται, ἀλλὰ καὶ ἀκόμη μία προοδευτικὴ ἀνύψωσις τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, γεγονός ὅπερ ὤθησε τὸν Hegel εἰς τὴν ἀντίληψίν του, ὅτι σκοπὸς τῆς ἱστορίας εἶναι ἡ τελείωσις τοῦ πνεύματος.

β). Εἰς ταύτην τὴν τελείωσιν διαφαίνεται ἐπὶ πλέον καὶ ἡ δυναμικότης τοῦ παρελθόντος νὰ καθορίζῃ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, γεγονός τὸ ὁποῖον ἐπὶ πλέον διαπιστώνει καὶ τὸ ὅτι τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα παλαιότερας ἐποχῆς εἰς ἓνα λαὸν ζῆ καὶ ἐξελλίσσεται ἐπιδρῶν ἐπὶ τῆς περαιτέρω ἐξελίξεώς του. Ἡ τοιαύτη δὲ ἐπίδρασις παρουσιάζεται

τριτῶς: Οὕτω αα) τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, γέννημα παλαιότερας ἐποχῆς καὶ ὑποδήλωσις τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, σιωπηρῶς ἀκόμη καὶ σήμερον δεσμεύουν ἡμᾶς καὶ καθορίζουν τὴν διαβίωσίν μας. Διὰ τοῦτο καὶ μὲ τὴν πνευματικὴν ὑπόστασιν τῆς ζωῆς μας συνδέονται, ὅπως τοῦτο ἀπὸ σχετικούς κλάδους τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος (ἠθικὴν, κοινωνιολογίαν κλπ.) καταδεικνύεται. 1)

ββ). Αἱ παραδόσεις τῆς οἰκογενείας, τοῦ ἔθνους, τῆς φυλῆς κλπ. κυριαρχοῦν δυναμικώτερον εἰς τὸν συναισθηματικὸν μας κόσμον. Ἐκ τούτου καταφαίνεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἀνάγκη τῆς ὑπάρξεώς των 2), ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐπίδρασις των ἐπὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος καὶ ὁ καθορισμὸς τούτου ἐν μέρει ὑπ' ἐκείνων. Ἡ δυναμικὴ των ὁμῶς κυριαρχία ἐπὶ τοῦ συναισθήματος, ἐφ' ὅσον τὸ συναίσθημα γενικᾶ παίζει σοβαρώτατον ρόλον διὰ τὴν πνευματικὴν μας δημιουργίαν, συνεργεῖ καὶ διὰ τὴν συσχέτισιν τοῦ μελλοντικοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος μετ' αὐτῶν.

γγ). Ἡ ἐναρμόνισις τῶν διαφερόντων τῆς τωρινῆς ἐποχῆς πρὸς ἀξίαν τοῦ παρελθόντος, ἡ ἀνανέωσις ἐκείνων ὑπὸ ἰδίων χρωματισμῶν εἰς τὴν σύγχρονον κατεύθυνσιν 3) καὶ ἡ ἐκδήλωσις των εἰς τὴν νέαν ζωὴν των μὲ τὴν συνείδησιν 4) τῶν ἀνθρώπων, μὲ τὴν σχετικὴν δρασίαν των καὶ τὴν διαμόρφωσιν ἀντιστοίχων τύπων 5), ὅλον τοῦτο καταδεικνύει τὴν βαρύτητα τοῦ παρελθόντος.

γ). Ἀπὸ τὴν τοιαύτην δυναμικὴν ἐπίδρασιν τοῦ παρελθόντος ἐπὶ τοῦ παρόντος καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τόσο τὸ παρελθὸν αὐτὸ, ὅσον καὶ τὸ παρὸν, ἀνταποκρίνονται πρὸς μίαν πνευματικὴν ἰδίαν κατάστασιν ἐνὸς λαοῦ, φανερῶνται ὁ ἄμεσος σύνδεσμος τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος μὲ τὸν λαὸν αὐτόν 6). Τὸν σύνδεσμον αὐτὸν εὐρίσκομεν εἰς τὰ κάτωθι ση-

1) N. Hartmann: *Das Problem des geistigen Seins*. Berlin. 1933. σ. 30.

2) Hans Freyer: *Theorie des objektiven Geists*. 1934. σ. 123.

3) Ed. Spranger: *Lebensformen*. Halle. 1930. σελ. 408.

4) " : " " " " 492.

5) " : " " " " 399.

6) N. Hartmann: *Das Problem des geistigen Seins*. Berlin. 1933. σ. 164 καὶ 174.

μεία. Ούτω αα). Ένα αντικειμενικόν πνεῦμα δέν δύναται νά δημιουργηθῆ, οὔτε νά ἐξελιχθῆ ἄνω τοῦ συνδέσμου τοῦ μετὰ μιᾶς κοινωνίας. Αὐτή εἶναι ἱκανή νά κρατήσῃ καί προωθήσῃ αὐτό. 1) 66). Ἡ ψυχροσύνησις καί ἡ διαβίωσις τοῦ λαοῦ μεταφέρονται ὡς χαρακτηριστικά ἀποχρώσεις εἰς τὸ ἀντικειμενικόν πνεῦμα. Καί εἶναι μὲν ἀφανῆς ἡ τοιαύτη ἐπίδρασις των, ἢ μάλλον μὴ συνειδητή, διότι ὁ ἄνθρωπος δημιουργῶν δέν συνειδοποιεῖ ἄλλην κατεύθυνσιν καί ἄλλην ἀπόχρωσιν διάφορον ἐκείνης, ἣτις ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ψυχῆν του, εἶναι ὁμως καί δυναμική καί πραγματική, ὅπως τοῦτο ἡ διαφοροποιήσις τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος κατὰ λαοῦ καταδεικνύει, γγ). Ἡ βιολογική ἐξέλιξις ἐνὸς λαοῦ γοργότερον ἢ βραδύτερον ἐξελισσομένη, συναρπαστικώτερον ἢ ὄχι διαφαινομένη συντελεῖ, παρ' ὅλην τὴν διαφορὰν τῶν Νόμων τῆς ἐξελίξεως, ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς ἀνάλογον ἐξέλιξιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος εὐνοοῦσα ἢ συγκρατοῦσα τὸν ρυθμὸν τῆς τοιαύτης ἐξελίξεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ρυθμίζει ἀξιολογικώτερον ἢ ὄχι τὸν ροῦν αὐτοῦ. Ἀκριβῶς δὲ διὰ τοῦτο ἡ ἐκπολιτιστικὴ κατάστασις ἐνὸς λαοῦ καταρρέει, ὅταν ὁ λαὸς οὗτος δέν ὁρᾷ ἀξιολογικὰ ἢ ὅταν παραπαίη εἰς τὸν ρυθμὸν τῆς πορείας του, καί μάλιστα τὸ ἀντικειμενικόν πνεῦμα ἀποθνήσκῃ, ὅταν τὸ σκεπτικιστικὸν τῆς ἀξιολογικῆς του προωθήσεως οὐδέν καθῆκον ἐπιβάλλῃ, 2) καθὼς καί ὅταν ἡ βιολογική του ἐξέλιξις σταματήσῃ. Ὁ θάνατος οὗτος φυσικὰ ἀφορᾷ μόνον τὸν μὴ δημιουργοῦντα πλέον λαόν, ἐφ' ὅσον οὗτος δέν γηγενεῖται ἀπὸ τὰ παραδεδομένα του ἀξιολογικὰ στοιχεῖα.

Θάνατος ὁμως τοῦ πνεύματος τούτου δέν νοεῖται εἰς ἄλλους λαοὺς, ἐφ' ὅσον τὸ ἐκπολιτιστικόν πνεῦμα τοῦ πρώτου λαοῦ δημιουργεῖ δι' ἐκείνους νέαν θάσιν ἐξελίξεως.

Γ'.) Τὸ ἀντικειμενικόν πνεῦμα ἔχει ἐπίσης μεγίστην συνάφειαν μὲ τὴν ζωὴν. Διότι:

1) **Εἶναι δημιουργημὰ τῆς σχέσεως Ν—Α** (Ἵποκειμένου—Ἀντικειμένου), ἡ ὁποία μόνον ὡς ἐννοια ζωῆς δια-

1) Ed. Spranger: *Kulturzyklentheorie und das Problem des Verfalls*. Berlin. 1926. σ. 15 καὶ 17.

2) Ed. Spranger: *Kulturzyklentheorie und das Problem des Verfalls*. Berlin. 1926. σ. 18.

φαίνεται εις τὸ ὑποκείμενον καὶ εις τὴν ὁποίαν μόνον τὰ διαφέ-
ροντα αὐτοῦ πρὸς ἐκπολιτιστικὴν δημιουργίαν γεννῶνται. Παρου-
σιάζει συνεπῶς καὶ τὸ δημιούργημα τῆς σχέσεως ταύτης νόμους
ὑπάρξεως, οἱ ὅποιοι θὰ ἐναρμονίζωνται πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ ὑπο-
κειμένου. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὑποκείμενον ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν τῆς
ζωῆς τῆς ἀλόγητος ἀλλὰ καὶ τῆς ἱστορικῆς διαδιώσεώς της ¹⁾ ἤτοι
εἶναι τέκνον τῆς ἐποχῆς της, ⁽²⁾ ἔπως ταύτην ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα
χαρακτηρίζουν, ἔπεται ὅτι καὶ τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα ὑφιστά-
μενον τὰς ἐπιδράσεις τούτων θὰ συνδέηται μὲ τὴν ζωὴν.

2) Ἡ παρόρμησις πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος
μόνον τότε εἶναι δυνατὴ, ὅταν ὑπάρχη ἡ **διαθέσις τοῦ παρ'**
ἀνθρώπων, διὸ τότε καὶ μόνον δημιουργεῖ ἀντίστοιχον συναι-
σθηματικὸν κόσμον ἀπολήγοντα ὡς εἶδομεν εἰς δημιουργίαν. ³⁾
Διότι ἀναλόγως τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς ἀξίας τῶν δημιουργου-
μένων μορφῶν ἔχομεν καὶ ἀντιστοίχους διώσεις τῆς τάσεως πρὸς
δημιουργίαν πρῶτον καὶ αὐτῆς τῆς δημιουργίας κατόπιν. Τὸ ἀ-
ξιολογικὸν δὲ στοιχεῖον τῆς ἀξίας τότε μόνον παρουσιάζεται εἰς
τὰς διώσεις, ὅταν διὰ τῆς ἐνεργείας ἡμῶν διαμορφωθῇ ἡ ἐσωτερι-
κὴ νομοτέλεια, ⁴⁾ ἣτις χαρακτηρίζει τὴν δημιουργίαν. Εἰς τὴν
πρώτην ἄρα ἐνέργειαν παρορμοῦν γενικὰ συναισθήματα, εἰς τὰ
ὅποια δὲν ὑπάρχει βεβαίως ἡ βίωσις τῆς ἀξίας, τὴν ὁποίαν θὰ ἔχη
ἡ δημιουργουμένη μορφή, ὑπάρχει ὅμως ἡ συνείδησις τῆς ἀπο-
κτήσεως αὐτῆς καὶ τοῦτο γεννᾷ τὰ σχετικὰ συναισθήματα δρά-
σεως. Διαμορφουμένης ὅμως τῆς μορφῆς παρουσιάζεται ἡ ἐσωτε-
ρικὴ νομοτέλεια ταύτης καὶ ἐπειδὴ ὑπάρχει εἰς αὐτὰς καὶ ἀξιο-
λογικὸν στοιχεῖον ἔχομεν καὶ τὴν βίωσιν τούτου, ⁵⁾ ἐκδηλουμένην
διὰ τῆς σχετικῆς ἱκανοποιήσεως. Οὕτω νοεῖται ἡ παρόρμησις
πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος. Τοιαύτη σύλληψις

1) Nik. Hartmann: *Das Problem des geistigen Seins*.
Berlin. 1933. σ. 147.

2) Ed. Sprangers: *Lebensformen*. Halle. 1930. σ. 400. καὶ
Th. Litt: *Geschichte und Leben* Leipzig. 1930. σ. 99.

3) Hans Freyer: *Theorie des objektiven Geistes*. 1934. σ. 97.

4) Rud. Qdebrecht: *Gefuehl und schoepferische Gestal-
tung*. 1929. σ. 22.

5) Ed. Spranger. *Lebensformen*. Halle. σ. 2,5,57.

και δρασεις αὐτοῦ χαρακτηριζει πασαν την ζωην ημων και εν τούτω εγκειται η συσχετισις παλιν τοῦ εκπολιτιστικοῦ πνεύματος με την ζωην μας.

3) Εἶδομεν οτι τὸ αντικειμενικὸν πνεῦμα λαμβάνει ἐκάστοτε την ἀπόχρωσιν τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος και δὴ τῆς σχετικῆς κοσμοθεωρίας, διότι ἡ κοσμοθεωρία αὕτη ἐκδηλώνει τὸ πνευματικὸν περιεχόμενον τῆς ζωῆς. Ἐπειδὴ ὁμως μεταβάλλονται ἐκάστοτε αἱ ἀποχρώσεις τοῦ αντικειμενικοῦ πνεύματος, δὲν ἐπιπεται ἐκ τούτου, οτι παύει νὰ ὑφίσταται ἡ συνεκτικότης του, ἀλλὰ τὸναντίον ὑφίσταται ἕνας συνεχῆς δεσμὸς (Kontinuitaet), οστις ὀφείλεται ὄχι μόνον εἰς την συνέχειαν τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ και εἰς την ἱστορικὴν ἐνότητα μιᾶς φυλῆς ἢ ἐνὸς λαοῦ, ἄρα εἰς την ἐνότητα τοῦ φαινομένου τῆς ζωῆς. Εἰς δὲ τὰς μορφὰς τοῦ αντικειμενικοῦ πνεύματος ἡ προκαλουμένη σημασιολογικὴ διχοφοροποίησις (III B 2 γ 66) παρουσιάζει συνοχὴν ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ μορφῇ, καλυπτούσης ἐκάστης σημασίας ἐκάστοτε (Adequat) ἰσοδύναμα ὁλόκληρον τὸ πλάτος τῆς μορφῆς.

4) Ὅτι ὁμως τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα παρουσιάζει τὴν ὑψίστην ἐκδήλωσιν τῆς ζωῆς καταδεικνύεται ἐκ τῶν κάτωθι:

α). Ἐν ἡ ζωὴ ἀναπνέη μεταξὺ ἐνεργείας και παθητικῆς θέσεως (Tun und Leiden), ὁμως τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα ἔχει ἐπὶ πλεον ἐκτὸς τῆς καταστάσεως αὐτῆς τὸ προσὸν τῆς δημιουργικότητος, ἧτις μετὰ τὰ ἀξιολογικὰ συναισθήματα και μετὰ τὸ γνῶρισμα τῆς ἱκανοποιήσεως—τὴν ὁποίαν εἰς τὸν ἀνθρώπον χαρίζει κατὰ τὸν χρόνον τῆς δημιουργίας του—ἐκμηδενίζει τὴν παθητικὴν του θέσιν.

Οὕτω γοητευόμενοι οἱ ἄνθρωποι εἰς τὴν ζωὴν των ἀπὸ τὰς ἀξίας παρορμῶνται πρὸς νέαν δημιουργίαν, κατανοοῦν ὑψηλότερον τὴν ζωὴν. «Τὸ κράτος τῶν ἀξιῶν εἶναι ἡ ὁλόθερμος πατρὶς τοῦ δημιουργικοῦ ἀνθρώπου (Das Reich der Werte ist die Heimat des Leistungsmenschen)». ¹⁾

1) Max. Dessoir. Aesthetik und allgemeine Kunstwissenschaft. Stuttgart. 1923. σ. 429.

β). *Αν εἰς τὴν ζωὴν τὸ μεταφυσικὸν αὐτῆς καὶ τὸ ἀσύλληπτον τῆ διανοίας (Irrationales) ὤθησεν εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ μυθολογικοῦ στοιχείου, τὸ ὁποῖον ἐν τούτοις ἀκριβῶς λόγῳ τοῦ δι' ἀνταπακρίνεται πρὸς τὴν μεταφυσικὴν χροιάν τῆς ζωῆς οὐδέποτε χάνει τὸ κύρος του, ἰδίως εἰς ἐποχὰς μεγάλων κοσμοϊστορικῶν γεγονότων, ὅμως τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα ἀποτελοῦν τὴν θεωρητικὴν στροφὴν τῆς ζωῆς συνεργεῖ εἰς τὴν διευκρίνησιν καὶ διασάφησιν σοβαρῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἔστις ἰδίως τὴν γνωσιολογίαν ἐχρησιμοποίησε, μετενεγκὼν οὕτω τὰ μεταφυσικὰ ζητήματα ἐκ τοῦ μυθολογικοῦ εἰς τὸν ῥωμαντισμὸν, προσδῶσας καὶ χροιάν ῥωμαντικὴν εἰς ζητήματα ὑπερβαίνοντα τὰ ὅρια τοῦ λογικοῦ του.

γ). *Αν εἰς τὴν ζωὴν σοβαροὶ παράγοντες διὰ τὴν ἐννοιάν τῆς θεωροῦνται: ὁ ἀνὴρ—ἡ γυνὴ—τὸ παιδίον, ὅμως εἰς τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα ἔχομεν τὴν ἀντιστοιχίαν: ἄνθρωπος—γῆ—ἔργον, ἐνθα τὸ ἔργον εἶναι ἡ δημιουργικὴ του ἐκδήλωσις. Καὶ ὅπως τὸ παιδίον ἀποτελεῖ βιολογικὴν ἀνανέωσιν, οὕτω καὶ τὸ ἔργον ἀναφαίνει ἐκπολιτιστικὴν ἀνανέωσιν ἐκάστοτε, ἥτοι νέαν σύνθεσιν παρψημένων μορφῶν ζωῆς καὶ νέων κατευθύνσεων σύμφωνα πρὸς νέους πόθους, τοὺς ὁποίους ἡ ἀνθρωπότης ζῆ. 1) Ἡ νέα γενεὰ μάλιστα, ἐκδηλώνουσα περισσότερον σφρίγος εἰς τὴν ζωὴν καὶ θαυότερον ζῶσα αὐτήν, προαισθάνεται μὲ τοὺς πόθους τῆς τὴν νέαν κατεύθυνσιν. 2)

δ). *Αν εἰς τὴν ζωὴν παρουσιάζεται μεταβολὴ σχέσεων καὶ καταστάσεων, αἰτινες ὡς εἶδομεν ἐκδηλώνονται κατὰ τὰς ἐκάστοτε νομοθεωρίας 3), ὅμως τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα ἔχει μὲν κατὰ ἐποχὰς διαφοροποιήσιν, αἰτινες ὡς εἶδομεν δὲν ἀντιστρατεύονται πρὸς τὸν συνεχῆ δεσμὸν ἐν τῇ ἐξελίξει του, ὁ δεσμὸς ὅμως οὗτος ἀφήνει νὰ διαφαίνηται θαυμασίως καὶ ἡ ὄντοτης τοῦ ἀξιολογικοῦ. Δὲν διαμψιοβητεῖται δι' εἰς τὴν προώθησιν ταύτην τῆς Kultur θὰ παρουσιάζονται ἀντιθέσεις,

1) Ed. Spranger.: *Lebensformen*. Halle. 1930. σ. 448.

2) " " " " σ. 449.

3) Erich Rothacker: *Geschichtsphilosophie*. Muenchen, 1934. σ. 70.

ἐφ' ὅσον εἰς αὐτὸ τὸ ἐκπολιτιστικὸν πνεῦμα δὲν ὑπάρχει τὸ ἀπόλυτον. Αἱ ἀντιθέσεις ὁμῶς αὐταί, ἀντιπροσωπεύμεναι ἀπὸ τοῦς φορεῖς τῶν ἰδεολογιῶν ¹⁾ καὶ στηριζόμεναι εἰς στοιχεῖα τῆς παραδόσεως, εἶναι δυνάμεις, αἵτινες περισσότερον συντελοῦν διὰ τοῦ ἀγῶνός των εἰς τὴν ζωηροτέραν ἐξέλιξιν, εἰς τὴν ἀνανέωσιν δυναμικῶν στοιχείων τοῦ παρελθόντος, εἰς τὴν δημιουργίαν ἐθνικοῦ πλαισίου, εἰς τὸν ἀθλὸν τοῦ Πνεύματος ²⁾ καὶ εἰς τὴν ποικιλίαν τῆς ζωῆς. Οὕτω δὲ παρουσιάζεται βαθμιαία ἐμφάνισις τῆς ὄντοῦτος τοῦ ἀξιολογικοῦ, ὅχι μόνον διότι αὐτὸ τὸ «βαθμιαῖον» ὁδηγεῖ εἰς τὴν πρόσοδον τῆς γνώσεως, ³⁾ ὅχι μόνον διότι ὡς κεντρικὸς πυρὴν ζητεῖ τὰς ἐναλλασσομένας καταστάσεις τῆς ζωῆς νὰ ἐναρμονίσῃ πρὸς μίαν ὠρισμένην κατεύθυνσιν, κατεύθυνσιν χαρακτηριζομένην ὡς ἐξυψωτικὴν ἐκπολιτιστικῶς, ἐφ' ὅσον θὰ συνεργῆ καὶ εἰς τὴν βαθμιαίαν ἀποκάλυψιν τοῦ ἀληθοῦς, ἀλλὰ καὶ διότι θὰ θερμαίνῃ τὴν ζωὴν ἢ ποικιλίαν τῆς.

5) Ἄν εἰς τὴν ζωὴν διαφαίνεται ἐκδήλωσις ρεαλιστικῆ καὶ ἀρκετῆ πεζότητος, ὅταν αὕτη δὲν τὴν διέπῃ γοργὴ ἐκπολιτιστικὴ κατεύθυνσις, ὁμῶς τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει συστήματα καὶ ὁλότητας ὑψηλοτέρας φύσεως, ἀφοῦ ἀπέρρευσεν τοῦτο ἀπὸ ἓνα ἐποχικὸν κόσμον, ἤδη χωρεῖ πρὸς τὸν κόσμον τῆς ἀληθείας, ὅστις εἶναι πέραν τόπου καὶ χρόνου ⁴⁾, μεταφέρον οὕτω καὶ τὴν ζωὴν ἐκ τῆς πεζότητος εἰς τὸ σφριγηλὸν καὶ ἰδανικὸν καὶ συντελοῦν εἰς τὴν ἀνύψωσιν αὐτῆς τῆς θείας σφαίρας. Βαθμίδες τῆς τοιαύτης ἀνυψώσεως κατὰ τὸν Eucken εἶναι τρεῖς. Οὕτω: α). Ἀπελευθερώνεται ἡ ζωὴ ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινον (τὸ πεζόν) καὶ συνδέεται μὲ τὴν ἀλήθειαν καὶ ἠθικὴν. β). Διαμορφώνονται ἔργα πολιτισμοῦ, τὰ ὁποῖα ὁμῶς ἐνδέχεται ὁ ἄνθρωπος νὰ καταλύσῃ. γ). Ἀποκτᾶται ἡ μορφή τοῦ ἀπολύτου, τὴν ὁποῖαν ἡ

1) Alois Dempf: *Kulturphilosophie*. Muenchen. 1932. σ. 140.

2) Σ. Π. Παπανούτσου: *Περὶ ἐπιστήμης*. Ἀθῆναι. 1937. σ. 321.

3) Τοῦ αὐτοῦ : » » » σ. 257.

4) Willy moog: *Die Deutsche philosophie der 20 ten Jahrhunderts* (Eucken). Stuttgart. 1922. σ. 68.

δλότης αναγνωρίζει¹⁾

Δ'. Τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα εἶναι ὡς εἶδομεν ὑπερατομικόν, δημιουργοῦν κόσμον, ὅστις συνέχει καὶ προωθεῖ τὸ σύνολον.

1. Ἐν τούτοις ἔχει τοῦτο καὶ ἄμεσον σχέσιν μὲ τὸ ἄτομον, διότι:

α). **Καθορίζει τὸ πλαίσιον τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀτόμου μὲ τὸ νὰ ἀντιδρᾷ εἰς τὰς ἀντιξόους πρὸς ἑαυτὸ κατευθύνσεις ἐκείνου καὶ μὲ τὸ νὰ ἐπιδοκιμάζη τὰς συμφώνους πρὸς ἑαυτὸ τάσεις.**

β). **Προάγεται μόνον διὰ τῆς συνεργασίας τῶν ἀτόμων. Οὕτω τὸ ἄτομον μὲ τὴν ἰδιαιτέραν του ψυχροσύνησιν, ἀφοῦ κάμη κτῆμα τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα, δρᾷ κατόπιν δυναμικὸν καὶ μὲ πρωτοβουλίαν πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν.**²⁾ Ἐκ τούτου γεννᾶται νέα προοδευτικὴ ἐμφάνισις τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, ἣτις ἀντανακλᾷ ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀτόμου καὶ ἐπαυξάνει τὴν κινουμένην δυνάμιν του ὡς καὶ τὴν ἐνέργειαν. Οὕτω δημιουργεῖται μίᾳ προοδευτικῇ ἀλληλεπίδρασις καὶ προώθησις δυνάμεως τοῦ ἀτόμου καὶ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ ἐντασις αὕτη ὑπερτερεῖ πάσης ἄλλης ἐντάσεως μεταξὺ τῶν ἀτόμων τῆς αὐτῆς δλότητος, προσλαμβάνει τὸ ἄτομον τὴν ἐννοίαν τῆς **προσωπικότητος**.³⁾ Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡ ἐκδούλευσις τῆς ἀναγνωρίζεται ὑφ' ὅλης τῆς δλότητος, διότι ἡ δράσις αὐτῆς ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν εὐαισθησίαν (Geschmack) αὐτῆς.

γ). Τὴν θάσιν ὅμως διὰ τὴν τοιαύτην προοδευτικὴν ἀλληλεπίδρασιν δυνάμεως τοῦ ἀτόμου καὶ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος θὰ ἀποτελοῦν τὰ κάτωθι στοιχεῖα:

αα). Τὸ αὐθόρμητον τῶν ἀτόμων, τὸ ὅποιον ἐσωτερικοὶ ἢ ἐξωτερικοὶ ὄροι τῆς ζωῆς τῶν προγενεστέρων γενεῶν τόσον κατὰ τὴν κατεύθυνσιν του, ὅσον καὶ κατὰ τὴν ἐντάσιν του διαμορφώνουν. Τοῦτο, ἀγαθῆς ὄντότητος τὰ χαρακτηριστικὰ ἔχον, δὲν εἶναι ἀ-

1) Willy moog: *Die Deutsche Philosophie des 20ten Jahrhunderts* (Eucken). Stuttgart. σ 70.

2) Hans Freyer: *Einleitung in die Soziologie* 1931 σ. 9.

3) Σχετικὰ ἰδὲ τὸ περὶ προσωπικότητος.